

DIANA RENATA BOŹEK

Ubezpieczenie ochrony prawnej w relacji z innymi ubezpieczeniami gospodarczymi: wybrane problemy

Celem opracowania jest przedstawienie ubezpieczenia ochrony prawnej w relacji z innymi ubezpieczeniami. Autorka zwraca uwagę na zmiany w zakresie tego ubezpieczenia dokonane w nowej ustawie o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, szczególnie te odnoszące się do łączenia ubezpieczeń ochrony prawnej z innymi grupami ubezpieczeń. W artykule zostały omówione także prawne gwarancje niezależności ubezpieczeń ochrony prawnej, wynikające z Dyrektywy Rady w sprawie koordynacji przepisów ustawowych wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczenia ochrony prawnej oraz ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Przedmiotem analizy jest również relacja między ubezpieczeniami odpowiedzialności cywilnej (zarówno dobrowolnymi, jak i obowiązkowymi) a ubezpieczeniami ochrony prawnej, ze szczególnym uwzględnieniem zakresu kosztów pokrywanych w obowiązkowych ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej. Ponadto w opracowaniu przedstawiono pakietowy model sprzedaży ubezpieczeń ochrony prawnej i prawne konsekwencje, jakie wiążą się z jego zastosowaniem.

Słowa kluczowe: ubezpieczenie ochrony prawnej, ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej, pakiet ubezpieczeń, ubezpieczenia hybrydowe.

Wprowadzenie

W roku 2015 problematyka dostępu do usług prawnych stała się istotną częścią debaty publicznej. Ministerstwo Sprawiedliwości przygotowało projekt ustawy o nieodpłatnej pomocy prawnej, który w sierpniu 2015 roku został uchwalony jako ustawa o nieodpłatnej pomocy prawnej i edukacji prawnej¹. Oceny stworzonego przez ustawodawcę modelu, który wszedł w życie 1 stycznia 2016 roku, były od początku rozbieżne. Kilka miesięcy funkcjonowania tego rozwiązania nie pozwala jeszcze na jego pełną ocenę, niemniej jednak już na etapie projektu można było stwierdzić,

1. Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej (Dz. U. 2015, poz. 1255).

że ustawa o nieodpłatnej pomocy prawnej i edukacji prawnej nie wywrze zasadniczych zmian w zakresie świadomości prawnej obywateli.

Działania ustawodawcy w zakresie zwiększania dostępu do usług prawnych koncentrują się bowiem na zapewnianiu „minimum” dla osób niezamożnych. Ustawodawca nie dostrzega jednak przestrzeni między indywidualnym finansowaniem usług prawnych a pomocą o charakterze socjalnym, świadczoną nieodpłatnie, jednak w ograniczonym zakresie. Przestrzeń tę może wypełnić ubezpieczenie ochrony prawnej (dalej także jako: ubezpieczenie OP). Polisa ubezpieczenia ochrony prawnej, podobnie jak „posiadanie własnego prawnika”, traktowana jest w Polsce wciąż w kategoriach luksusu. Tymczasem ubezpieczenie OP jest realną szansą na zapewnienie szerokiej grupie obywateli dostępu do wysokiej jakości usług prawnych, nie tylko na poziomie porad na etapie przedsądowym, ale także – a nawet: przede wszystkim – w zakresie pokrycia kosztów reprezentacji profesjonalnego pełnomocnika.

1. Gwarancje niezależności ubezpieczeń OP

Uchwalona we wrześniu ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej² (dalej także jako: u.dz.u.r.) wprowadza zmiany także w zakresie ubezpieczenia ochrony prawnej. Ustawodawca, sugerując się opiniami rynku ubezpieczeń, zbliżył brzmienie ustawy do oryginalnego brzmienia Dyrektywy Rady w sprawie koordynacji przepisów ustawowych wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczenia ochrony prawnej³ (dalej jako: dyrektywa), wprowadzając przede wszystkim w art. 27 ust. 1 u.dz.u.r. definicję ubezpieczenia ochrony prawnej, w art. 27 ust. 5 – konieczność poddania sporu z ubezpieczenia ochrony prawnej pod rozstrzygnięcie sądu polubownego, w art. 27 ust. 7 zaś – wyjątki od stosowania postanowień art. 27. Szczególnie ta ostatnia zmiana ma doniosłe znaczenie w kontekście badania relacji ubezpieczenia ochrony prawnej z innymi rodzajami ubezpieczeń.

Na gruncie nowej ustawy, jak również w poprzednim stanie prawnym, ubezpieczenie ochrony prawnej zostało potraktowane w sposób szczególny, gdyż grupie 17 poświęcono dedykowany przepis wprowadzający wymogi dodatkowe ponad te wynikające z ogólnych postanowień u.dz.u.r. oraz Kodeksu cywilnego⁴ (dalej jako: k.c.), co jest wyjątkiem jeżeli chodzi o ubezpieczenia majątkowe. Wskazać można na tym gruncie dwa podstawowe mechanizmy gwarantujące niezależność ubezpieczeń OP: dotyczące sprzedaży oraz likwidacji szkód.

1.1. Niezależność sprzedaży ubezpieczeń OP

Art. 27 ust. 2 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej powtarza postanowienia art. 17 ust. ustawy o działalności ubezpieczeniowej⁵ i zakazuje łączenia w jednej umowie ubezpieczenia z grupy 17 i innych grup ubezpieczeń, chyba że ubezpieczenia te zostały uwzględnione w odrębnej części umowy ubezpieczenia oraz że została dla nich ustalona odrębna składka.

-
2. Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz. U. 2015, poz. 1844).
 3. Dyrektywa Rady z dnia 22 czerwca 1987 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczenia ochrony prawnej (87/344/EWG).
 4. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. 1964 nr 16, poz. 93 z późn. zm.).
 5. Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz. U. 2003 nr 124, poz. 1151, z późn. zm.).

Wynikający z dyrektywy nakaz wyodrębnienia ubezpieczeń ochrony prawnej wiąże się z ich szczególną rolą, polegającą na możliwości ich wykorzystania do dochodzenia sporów przeciwko ubezpieczycielowi⁶. Drugim celem jest zwiększenie świadomości ubezpieczonych na temat posiadania takiego zakresu ochrony⁷, co jest szczególnie istotne, kiedy ochrona prawna jest sprzedawana wraz z kilkoma innymi rodzajami ubezpieczeń.

Wprowadzona regulacja nie oznacza jednak zakazu wiązania ubezpieczenia ochrony prawnej z innymi grupami ubezpieczeń, jej celem jest natomiast utrzymanie jego niezależnej pozycji. W związku z tym ubezpieczenie z grupy 17 powinno być wyodrębnione w umowie (zarówno na etapie oferty, jak i późniejszego ewentualnego potwierdzania zakresu ochrony dokumentem ubezpieczenia) oraz posiadać odrębnie ustaloną składkę. Nie do przyjęcia na gruncie tego przepisu jest więc „zaszywanie” składki należnej z tytułu ubezpieczenia ochrony prawnej w składce „ogólnej” czy „całkowitej”. Składka ta może być dla danego rodzaju ubezpieczenia stała (szczególnie wtedy, kiedy zakres ubezpieczenia nie jest modyfikowalny, a suma ubezpieczenia nie podlega negocjacom) lub zależna od zmiennych czynników, takich np. jak wybrany wariant, wysokość sumy ubezpieczenia czy katalog pokrywanych przez ubezpieczyciela kosztów. Składka najczęściej jest wyodrębniana w dokumencie ubezpieczenia, choć zdarzają się także przypadki wskazania jej w ogólnych warunkach ubezpieczenia. Konieczność wyodrębniania ubezpieczenia ochrony prawnej zachodzi także na płaszczyźnie rozwiązań informatycznych stosowanych przez zakłady ubezpieczeń. W systemach informatycznych powinna być więc stworzona możliwość przypisywania składki do ubezpieczenia ochrony prawnej i raportowania takiego sposobu przypisania do organu nadzoru.

1.2. Niezależność likwidacji szkód

Drugą z płaszczyzn niezależności przewidzianych przez ustawę jest niezależność likwidacji szkód. Ustawodawca europejski przewidział w dyrektywie mechanizm zabezpieczający przed sytuacją łączenia przez pracownika zakładu ubezpieczeń funkcji likwidatora w ubezpieczeniu ochrony prawnej oraz w innej grupie ubezpieczeń, jak również równoczesnego pełnienia tej funkcji w stosunku do ubezpieczyciela ochrony prawnej. To rozwiązanie zostało powtórzone także w polskich przepisach, aktualnie w art. 27 ust. 4, który powtarza brzmienie art. 14 ust. 3 ustawy o działalności ubezpieczeniowej.

Decyzja ustawodawcy europejskiego była wynikiem obserwacji ustawodawstw państw mających długoletnią tradycję w zakresie akwizycji ubezpieczeń OP, zwłaszcza Niemiec. Ustawodawstwo niemieckie przewiduje nawet konieczność powierzenia likwidacji szkód wyspecjalizowanym podmiotom zewnętrznym⁸.

Wspomniany mechanizm ma na celu zapobieżenie konfliktowi interesów w zakresie likwidacji szkód, kiedy ta sama osoba miałaby możliwość wydania decyzji dotyczącej innej grupy ubezpieczeń i decyzji dotyczącej ubezpieczenia ochrony prawnej w sytuacji, kiedy np. ubezpieczony

6. B. Janyga, [w:] Z. Brodecki, M. Serwach, M. Glicz [red.], *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz. Tom I. Komentarz do przepisów prawnych o funkcjonowaniu rynku ubezpieczeń*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 121.

7. J. Vassel, P. Mierzejewski, *Ubezpieczenie ochrony prawnej w Europie i w Polsce*, „Prawo Asekuracyjne” 2005, nr 1, s. 43.

8. Sz. Szmak, *Wybór prawnika w ubezpieczeniu ochrony prawnej – regulacje wybranych państw europejskich oraz orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości*, „Prawo Asekuracyjne” 2012, nr 2, s. 87.

chce skorzystać z ubezpieczenia ochrony prawnej w celu pozwania ubezpieczyciela w odniesieniu do decyzji wspomnianego likwidatora. Przewidziana przez ustawodawcę separacja nie jest jednak doskonała, wyodrębnienie likwidatora ma bowiem charakter osobisty, a nie hierarchiczny – możliwa jest sytuacja, w której likwidator OP będzie podległy bezpośrednio osobie, której podlega likwidacja szkód z innych ubezpieczeń majątkowych – pojawia się wówczas istotne ryzyko wywarcia wpływu⁹.

W początkowym etapie rozwoju ubezpieczenia ochrony prawnej odrębność likwidacji grupy 17 nie miała aż tak istotnego znaczenia, gdyż spory wynikające z umów ubezpieczenia były wyłączone z ochrony w ramach dużej części ogólnych warunków ubezpieczenia¹⁰. Aktualnie jednak, kiedy coraz więcej zakładów ubezpieczeń decyduje się na włączenie tego zakresu, przede wszystkim ze względów marketingowych, znaczenie wyodrębnienia likwidacji szkód staje się coraz bardziej istotne.

W doktrynie podkreśla się także, że przepis ten jest często naruszany, a organy kontroli nie przykładają do niego dostatecznej wagi¹¹. Być może ma to związek z niewielkim rozwojem ubezpieczeń ochrony prawnej – organ nadzoru jest bardziej zainteresowany tymi grupami ubezpieczeń, które są przedmiotem masowych skarg (jak np. postępowanie likwidacyjne w przypadku OC komunikacyjnego – kwestia pojazdu zastępczego, ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym). Drugą przyczyną może być fakt, że większość działających na polskim rynku zakładów ubezpieczeń przyjęła strategię outsourcingu likwidacji szkód z ubezpieczenia ochrony prawnej. Zatrudnianie bowiem w ramach spółki likwidatora dedykowanego ubezpieczeniu ochrony prawnej nie ma uzasadnienia, ze względu na ekonomiczną nieopłacalność: zwykle ubezpieczenie ochrony prawnej stanowi margines działalności zakładów ubezpieczeń, a przekazanie tych zadań innemu pracownikowi w ramach ubezpieczyciela, np. underwriterowi lub prawnikowi zatrudnionemu w dziale prawnym, rodzi ryzyko niewywiązania się przez niego ze zwiększonego zakresu obowiązków.

W doktrynie zagrożenia dla prawidłowości likwidacji szkód z ubezpieczenia ochrony prawnej upatruje się nie tylko w braku jej niezależności, ale także w braku kompetencji likwidatorów, którzy powinny być ekspertami w zakresie wielu gałęzi prawa. Nie zgodzę się jednak z Bartłomiejem Janygą, że skala wiedzy konieczna do likwidacji szkód z ochrony prawnej jest czymś unikalnym. Oczywiście jest, że likwidator taki musi znać przepisy procedur – karnej, cywilnej i postępowania przed sądami administracyjnymi – oraz realia rynku prawniczego, niemniej jednak likwidator nie ocenia szans procesowych ubezpieczonego ani też przyjętej przez jego pełnomocnika strategii procesowej. W stale komplikującej się rzeczywistości każda „duża szkoda”, zwłaszcza jeżeli powstała w związku z prowadzoną działalnością gospodarczą, wymaga dogłębnej analizy i skomplikowanych ustaleń po stronie likwidatora, obejmujących zarówno kwestie prawne, jak i techniczne.

2. Ubezpieczenie ochrony prawnej a ubezpieczenie OC

W doktrynie podkreśla się, że początki ubezpieczenia ochrony prawnej nieodłącznie związane są z ubezpieczeniami odpowiedzialności cywilnej¹². Ubezpieczenie OP powstało jako swego rodzaju

9. B. Janyga, [w:] Z. Brodecki, M. Serwach, M. Glicz [red.], op. cit., s.126.

10. J.Vessel, P. Mierzejewski, op. cit., s. 46.

11. B. Janyga, [w:] Z. Brodecki, M. Serwach, M. Glicz [red.], op. cit., s.126.

12. B. Janyga, M. Dittmajer, *Ubezpieczenie ochrony prawnej jako szansa zwiększenia dostępu obywateli do pomocy prawnej*, „Radca Prawny” 2005, nr 3, s. 71.

lustrzane odbicie ubezpieczenia OC. Podczas gdy w ramach ubezpieczenia OC kluczowe jest pokrycie kosztów związanych z wyrządzoną przez ubezpieczonego szkodą, ubezpieczenie ochrony prawnej ma umożliwić samemu ubezpieczonemu dochodzenie odszkodowania w sytuacji poniesienia przez niego szkody¹³. Ten rdzeń ubezpieczenia ochrony prawnej został oczywiście w trakcie jego rozwoju obudowany innymi płaszczyznami ochrony: ochroną prawną w sprawach karnych, w zakresie prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, w zakresie umów cywilnoprawnych etc.

Część zakładów ubezpieczeń w Polsce z dystansem podchodzi do pokrywania w ramach ubezpieczenia ochrony prawnej kosztów związanych z obroną przed roszczeniami, pozostawiając pokrycie tych kosztów ubezpieczycielom odpowiedzialności cywilnej. Takie podejście ubezpieczyciela jest jednak mniej korzystne z perspektywy ubezpieczonego, gdyż standardowo warunki ubezpieczeń OC przewidują wymóg uzyskania zgody ubezpieczyciela na pokrycie kosztów sądowych związanych z obroną przed roszczeniem, często też katalog kosztów zdefiniowany jest w sposób węższy. Dlatego coraz częściej w ogólnych warunkach ubezpieczenia ochrony prawnej, zwłaszcza dedykowanych grupom zawodowym, pojawia się możliwość wypłaty świadczeń tytułem pokrycia szeroko rozumianych kosztów obrony przed roszczeniami.

W konsekwencji jedno zdarzenie faktyczne – np. pozwanie ubezpieczonego lekarza przez pacjenta, który zarzuca mu błąd diagnostyczny – powodować będzie dwa zdarzenia ubezpieczeniowe. Na ubezpieczycielu OC ciąży obowiązek zbadania odpowiedzialności cywilnej ubezpieczonego oraz odniesienie jej do zakresu ochrony (czy zdarzenie mieści się w zakresie odpowiedzialności ubezpieczyciela, czy pozostaje poza nią). Ubezpieczyciel ochrony prawnej stwierdza z kolei, czy zdarzenie objęte jest ochroną ubezpieczeniową oraz czy występują jakieś dodatkowe limity świadczeń. Stwierdzenie przez ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej ubezpieczonego nie ma wpływu na wypłatę świadczeń z ubezpieczenia ochrony prawnej – nie może się zwłaszcza stać przyczyną zaprzestania dalszego finansowania kosztów sądowych. Jeżeli ubezpieczony jest pozwany i nie zamierza zakończyć sporu ugodą – ma prawo kontynuowania finansowania sporu z ubezpieczenia ochrony prawnej, aż do wyczerpania sumy bądź stosownego podlimitu.

Zawarcie umowy ubezpieczenia OC i OP u tego samego ubezpieczyciela może w ocenie niektórych przedstawicieli doktryny prowadzić do powstania tzw. ubezpieczenia hybrydowego. Ubezpieczeniami hybrydowymi nazywa Maciej Orlicki ubezpieczenia oferowane przez jednego ubezpieczyciela na rzecz danego ubezpieczonego, których źródłem jest jedna umowa ubezpieczenia lub umowy ubezpieczenia zawierane w tym samym czasie¹⁴. Prowadzić to może do mylnego wniosku, że jeżeli jeden ubezpieczony zawrze u różnych pośredników działających na rzecz tego samego ubezpieczyciela dwie umowy ubezpieczenia (np. mieszkania i OC posiadaczy pojazdów mechanicznych) tego samego dnia, to będziemy mieli do czynienia z ubezpieczeniem hybrydowym. Autor definicji uzupełnia ją jednak stwierdzeniem, że w przypadku ubezpieczeń hybrydowych elementem niezbędnym jest niemożliwość zawarcia umowy ubezpieczenia obejmującej jedno ryzyko bez zawarcia umowy obejmującej drugie ryzyko (np. niemożliwym jest zawarcie umowy ubezpieczenia *assistance* pojazdu bez zawarcia umowy ubezpieczenia *autocasco*)¹⁵.

13. J. Vessel, P. Mierzejewski, *op. cit.*, s. 35.

14. M. Orlicki, *O łączeniu w jednej umowie różnych rodzajów ubezpieczeń*, „Prawo Asekuracyjne” 2010, nr 2, s. 13.

15. *Ibidem*, s. 14.

2.1. Koszty sądowe w obowiązkowych ubezpieczeniach OC

Argumentem dla zwolenników teorii o „naturalnym” istnieniu w ramach ubezpieczeń OC elementów ubezpieczenia OP¹⁶ jest przede wszystkim konstrukcja art. 15 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych¹⁷ (dalej także jako: u.u.ob.), który przewiduje obowiązek pokrycia przez zakład ubezpieczeń w granicach sumy gwarancyjnej ubezpieczenia obowiązkowego niezbędnych kosztów obrony w postępowaniu karnym i kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu cywilnym, podjętych na polecenie lub za zgodą zakładu ubezpieczeń.

Wynikający z ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych obowiązek pokrywania kosztów związanych z obroną bądź zastępstwem procesowym ubezpieczonego prowadzi niektórych przedstawicieli doktryny do wniosku, że ubezpieczenia obowiązkowe OC składają się w istocie z dwóch ubezpieczeń: odpowiedzialności cywilnej i ochrony prawnej, są więc one ubezpieczeniami hybrydowymi¹⁸. Twierdzenie takie, wątpliwe na gruncie dotychczasowego stanu prawnego, nie znajduje z całą pewnością potwierdzenia w u.dz.u.r., co szerzej zostało opisane w kolejnym podrozdziale.

Brzmienie art. 15 ust. 2 u.u.ob. nie dostarcza [i do 1.01.2016 także nie dostarczało] – w ocenie autorki – argumentów do twierdzenia, że obowiązkowe ubezpieczenia OC stanowią ubezpieczenie hybrydowe. Zwrócić uwagę należy przede wszystkim na pokrywanie przez ubezpieczyciela wymienionych powyżej kosztów **w granicach sumy gwarancyjnej ubezpieczenia obowiązkowego** (podkreślenie autorki). Oznacza to więc, że nie ma odrębnego limitu na pokrycie kosztów związanych z postępowaniem sądowym, nieuzasadniona wydaje się też teza o „wspólnej” sumie gwarancyjnej / ubezpieczenia. Taki kształt regulacji powodować może brak możliwości pokrycia kosztów przez ubezpieczyciela, z uwagi na wyczerpanie sumy gwarancyjnej na wypłatę świadczeń poszkodowanemu [zdarzyć się to może zwłaszcza w przypadku tych ubezpieczeń, gdzie suma gwarancyjna nie jest bardzo wysoka, a typową szkodą jest szkoda osobowa – mowa tu np. o ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej podmiotu wykonującego działalność leczniczą].

Kolejnym argumentem przemawiającym za tym, że przewidziany w art. 15 ust. 2 u.u.ob. mechanizm jest raczej dodatkowym świadczeniem ubezpieczyciela w ramach ubezpieczenia OC¹⁹, nie zaś – pełnym ubezpieczeniem ochrony prawnej – jest zakres pokrywanych w jego ramach kosztów. Jak słusznie zwraca się uwagę, art. 15 ust. 2 u.u.ob. zawęża w stosunku do art. 826 KC katalog kosztów związanych z obroną ubezpieczonego²⁰. Co więcej, nie jest jasna relacja, w jakiej miałyby pozostawać postanowienia u.u.ob. do zasady swobodnego wyboru pełnomocnika wyrażonej w art. 27 u.dz.u.r. (dawnej: art. 14 u.dz.u.).

-
16. A. Chróścicki, *Ubezpieczenie ochrony prawnej*, cz. 2., „Gazeta Ubezpieczeniowa” 30.05.2006, http://www.gu.com.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=14006&catid=121 [dostęp: 15.02.2016].
 17. Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz. U. 2003 nr 124, poz. 1152 z późn. zm.).
 18. M. Orlicki, *Ubezpieczenia obowiązkowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 163.
 19. Na temat świadczeń dodatkowych w ubezpieczeniu OC zob.: M. Krajewski, *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej według kodeksu cywilnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 342 i nast.
 20. M. Balcerowski, *Zarządzanie ryzykiem odpowiedzialności cywilnej z wykorzystaniem ubezpieczenia ochrony prawnej*, [w:] K. Łyskawa, P. Majewski, D. Walczak [red.], *Ubezpieczenia i finanse – nowe perspektywy*, tom V, Instytut Badań Gospodarczych Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Toruniu, Toruń 2015, s. 35.

2.2. Zmiany wprowadzone ustawą o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej

Regulacja ustawy o działalności ubezpieczeniowej w odniesieniu do ubezpieczenia OP zasadnie nazywana była fragmentaryczną²¹, nie definiując bowiem tego ubezpieczenia, nie przesądzała jednoznacznie o relacjach ubezpieczeń ochrony prawnej i odpowiedzialności cywilnej. Skutkowało to podnoszeniem przez niektórych przedstawicieli doktryny tezy, że ubezpieczenie ochrony prawnej jest elementem ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, zwłaszcza w przypadku ubezpieczeń obowiązkowych²².

Zmiany wprowadzone nową ustawą obejmują przede wszystkim stworzenie ustawowej definicji ubezpieczenia ochrony prawnej, które zgodnie z art. 27 ust. 1 u.d.z.u.r. polega na zobowiązaniu się zakładu ubezpieczeń – w zamian za opłacenie składki ubezpieczeniowej – do poniesienia kosztów postępowania sądowego oraz wykonania innych usług związanych bezpośrednio z ochroną ubezpieczeniową, w szczególności w celu:

- 1) zapewnienia odszkodowania z tytułu poniesionej przez ubezpieczonego straty, szkody lub uszkodzenia ciała przez ugodę pozasądową lub w postępowaniu cywilnym lub karnym;
- 2) obrony w postępowaniu karnym lub reprezentowania ubezpieczonego w postępowaniu cywilnym, karnym, administracyjnym lub innym postępowaniu, lub w związku z roszczeniem zgłoszonym wobec tej osoby.

Głównym świadczeniem ubezpieczyciela jest więc poniesienie kosztów postępowania sądowego, co jest spójne z teorią świadczenia pieniężnego²³.

Druga istotna z perspektywy niniejszego artykułu zmiana wyrażona została w art. 27 ust. 7 pkt 2 u.d.z.u.r. Na mocy tego przepisu rozwiązań dotyczących ubezpieczenia ochrony prawnej (niezależność sprzedaży, niezależność likwidacji, swoboda wyboru pełnomocnika, obligatoryjność postępowania arbitrażowego) nie stosuje się do działalności prowadzonej przez zakład ubezpieczeń zapewniający ochronę od odpowiedzialności cywilnej w zakresie obrony, reprezentowania lub wspierania interesów ubezpieczonego w postępowaniu sądowym lub administracyjnym, jeżeli działalność ta jest równocześnie prowadzona we własnym interesie zakładu ubezpieczeń w ramach takiej ochrony. Warto zauważyć, że art. 27 ust. 7 pkt 2 u.d.z.u.r. nie posługuje się nawet określeniem „ubezpieczenia ochrony prawnej”, a odpowiedniej „działalności” ubezpieczyciela.

Biorąc pod uwagę dokonane przez ustawodawcę zmiany, nie można twierdzić, że ubezpieczenia obowiązkowe OC to ubezpieczenia hybrydowe – składające się z ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej i ochrony prawnej. Art. 15 u.u.ob. nie spełnia wymogów określonych przez art. 27 u.d.z.u.r. co do uznania za ochronę prawną, gdyż pokrywanie kosztów obrony i zastępstwa procesowego przewidziane na gruncie tego aktu bezsprzecznie jest prowadzone w interesie własnym ubezpieczyciela (warto zauważyć, że interes ubezpieczyciela i poszkodowanego nie muszą być tu rozbieżne): uniewinnienie na gruncie postępowania karnego czy brak przypisania

21. Sz. Szmak, *op. cit.*, s.76.

22. Zob. T. Kacprzyk, *Wybrane aspekty ubezpieczenia ochrony prawnej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2013, nr 1, s. 119.

23. B. Kęszycka, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 1999, s. 82.

odpowiedzialności cywilnej skutkują brakiem konieczności zapłaty poszkodowanemu dochodzonych przez niego świadczeń. O uwzględnianiu interesu ubezpieczyciela w ramach tego przepisu przesądza również pokrywanie wymienionych kosztów w postępowaniach prowadzonych na polecenie lub za zgodą ubezpieczyciela. Jeżeli więc ubezpieczyciel – w wyniku przeprowadzonego postępowania wewnętrznego w zakresie tzw. likwidacji szkody – jest przekonany o odpowiedzialności ubezpieczonego za zdarzenie, wyrażenie zgody na finansowanie postępowania sądowego nie leży w jego interesie. Będzie dążył bowiem do jak najszybszego zakończenia postępowania i wypłaty odszkodowania, aby uniknąć odsetek i kosztów sądowych.

Co prawda ustawa o działalności ubezpieczeniowej nie przewidywała rozwiązań takich jak zaprezentowane powyżej, co powodowało wspomniane wcześniej wątpliwości w kwestii relacji ubezpieczeń OP i OC, niemniej jednak tego rodzaju postanowienie znajdowało się od początku w dyrektywie. Trudno więc mówić, że polski ustawodawca wprowadził nową jakość, raczej doprowadził wreszcie do prawidłowej implementacji dyrektywy w tym zakresie. I choć oczywiście nadal nie wszystkie wątpliwości dotyczące kształtu prawnego ubezpieczeń grupy 17 zostały rozwiązane (np. wciąż niejasna jest kwestia swobody wyboru pełnomocnika w postępowaniu przedsądowym²⁴), to ogólna ocena dokonanych zmian – przede wszystkim dzięki jasnemu rozgraniczeniu ubezpieczenia OP i OC – jest jednoznacznie pozytywna.

3. Pakietowy model sprzedaży ubezpieczeń OP

Możemy wyróżnić trzy strategie sprzedażowe dotyczące ubezpieczenia ochrony prawnej: strategię *stand alone*, zakładającą samodzielną sprzedaż ubezpieczeń grupy 17, następnie łączenie ubezpieczeń ochrony prawnej z innymi produktami (nie tylko ubezpieczeniowymi, ale np. kartami płatniczymi) celem ich „uatrakcyjnienia” i wreszcie ostatni, polegający na oferowaniu klientowi ochrony komplementarnej, obejmującej gamę ubezpieczeń, w tym także ochronę prawną²⁵. Każdy z przedstawionych modeli ma swoje zalety, niemniej jednak za model wzorcowy uchodzi pierwszy, który cieszy się dużą popularnością w krajach takich jak np. Niemcy czy Austria²⁶. Wynika to z wysokiej świadomości społeczeństwa, które jest zainteresowane szerokim zakresem ubezpieczenia. Oczywiście posiadanie tego rodzaju ubezpieczenia wiąże się z koniecznością zapłaty wyższej składki ubezpieczeniowej – i tu należy upatrywać niewielkiej jego popularności w Polsce. Niewiele osób ma poczucie ryzyka sporu sądowego bądź innego problemu prawnego – niewielka jest więc skłonność do inwestowania dużych środków w zabezpieczenie się przed nim²⁷.

Drugi model sprzedaży zakłada postrzeganie ochrony prawnej wyłącznie w perspektywie „dodatku” do produktu bazowego. Taka technika niesie ze sobą wiele negatywnych konsekwencji: przede wszystkim brak świadomości klienta, który często nie zdaje sobie sprawy z posiadania

24. M. Balcerowski, *Swoboda wyboru pełnomocnika w ubezpieczeniu ochrony prawnej*, „Copernical Journal of Finance and Accounting” 2013, nr 2, s. 16.

25. R. Szywalski, *Polisa LEGO*, „Miesięcznik Ubezpieczeniowy” 2011, nr 12, s. 12.

26. Sz. Szmak, *Ubezpieczenia ochrony prawnej w systemie niemieckim – wybrane problemy*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 2, s. 87.

27. D. Bożek, *Ubezpieczenie ochrony prawnej a poziom dostępu do usług prawnych*, [w:] I. Jędrasik-Jankowska [red.], *Zeszyty Ubezpieczeniowe*, Koło Naukowe Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych, Warszawa 2012, s. 96.

ubezpieczenia ochrony prawnej, a w związku z tym – nie korzysta z niego. Powiązaną konsekwencją jest postrzeganie ubezpieczenia jako gadżetu i deprecjacja jego roli.

Trzeci model sprzedażowy, opierający się na pakietach ubezpieczeń, zyskuje w Polsce jak na razie największą popularność. Tego rodzaju model jest od lat wykorzystywany w Wielkiej Brytanii. I choć on także narażony jest na patologie (np. sprzedaż zbyt dużej liczby produktów, niepotrzebnych klientowi), to w ocenie autorki stanowi interesujący krok pośredni, dzięki któremu ubezpieczenia ochrony prawnej mogą stawać się coraz bardziej popularne.

Typowe pakiety zawierające w sobie ubezpieczenie ochrony prawnej oferowane są zarówno klientom indywidualnym, jak i przedsiębiorcom. Pakiety dla konsumentów są związane zazwyczaj z posiadaniem pojazdu (OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, *autocasco*, NNW kierowcy i pasażerów, ubezpieczenie ochrony prawnej) oraz domu lub mieszkania (ubezpieczenie od ognia i innych żywiołów, ubezpieczenie ruchomości domowych, ubezpieczenie OC w życiu prywatnym, ubezpieczenie ochrony prawnej). Ubezpieczenie ochrony prawnej dla przedsiębiorców funkcjonuje także jako element pakietu dla małych i średnich przedsiębiorców, wraz z ubezpieczeniem majątku przedsiębiorstwa, ubezpieczeniem OC, *business interruption* etc. Szczególną odmianą pakietów dla przedsiębiorców są te dedykowane wolnym zawodom, gdzie produktem bazowym jest obowiązkowe ubezpieczenie OC.

Taki model sprzedaży pozwala na uzyskanie zakresu ochrony węższej niż w klasycznych ubezpieczeniach ochrony prawnej, bo związanego jedynie z typem pakietu (np. pokrycie kosztów sporów sądowych związanych wyłącznie z pojazdem), co odzwierciedla się w niższej składce. Sprzedaż pakietowa umożliwia ubezpieczonemu zabezpieczenie tego obszaru życia lub działalności, w stosunku do którego ryzyko wystąpienia szkody jest najwyższe (np. działalność zawodowa lekarzy, narażonych na roszczenia pacjentów). Poza tym ubezpieczony, który skorzystał z zawężonej ochrony prawnej związanej z danym aspektem życia, może być w przyszłości bardziej skłonny do zainwestowania większych środków w polisę OP o szerokim zakresie.

Analiza funkcjonujących na rynku ubezpieczeń pakietów każe przeczyć tezie, że tego rodzaju kompleksowe oferty mają charakter ubezpieczeń hybrydowych w rozumieniu definicji Macieja Orlickiego. Jedną z cech definicyjnych ubezpieczenia hybrydowego jest bowiem niemożliwość (lub niezwykle istotne utrudnienie) pojedynczego nabywania ryzyk wchodzących w skład pakietów. Tymczasem współcześnie odchodzi się raczej od zmuszania ubezpieczającego do decydowania się na pełen katalog ryzyk, dając mu o wiele większą swobodę. Szukając metafory określającej pakiety ubezpieczeń, za zdecydowanie bardziej trafne należy uznać odniesienie do klocków Lego – gdzie każdy element stanowi odrębną i samoistną całość, a dodatkowo istnieje możliwość łączenia ich w rozmaite kombinacje²⁸.

Podsumowanie

Ubezpieczenie ochrony prawnej stanowi atrakcyjną opcję zagwarantowania środków na pokrycie kosztów zarówno dochodzenia roszczeń, jak i obrony przed nimi. Z uwagi na dużą elastyczność, odpowiednio ukształtowane może służyć i konsumentom, i przedsiębiorcom.

28. R. Szywański, *op. cit.*, s. 12.

Dominujący w Polsce model sprzedaży ubezpieczeń OP nie jest idealny, z uwagi na niewielką skłonność społeczeństwa polskiego do nabywania produktów ubezpieczeniowych o szerokim zakresie, ale i o odpowiednio wysokiej składce. Z tego względu doceniać należy funkcjonujące na rynku rozwiązania pakietów ubezpieczeń, pozwalające na „zapoznanie się” ze specyfiką ubezpieczenia ochrony prawnej za stosunkowo niewielką kwotę. Z całą pewnością nie można jednak traktować ubezpieczeń ochrony prawnej wyłącznie jako „ bonusu” czy „ dodatku” do ubezpieczenia głównego. Ubezpieczenie ochrony prawnej jest bowiem odrębnym, zdefiniowanym rodzajem ubezpieczenia, którego walory powinny być dostrzegane nie tylko przez ubezpieczonych, ale także same zakłady ubezpieczeń i pośredników ubezpieczeniowych.

Wykaz źródeł

Akty prawne

- Dyrektywa Rady z dnia 22 czerwca 1987 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczenia ochrony prawnej [87/344/EWG].
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. 1964, nr 16, poz. 93, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz. U. 2003, nr 124, poz. 1151, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz. U. 2003, Nr 124, poz. 1152, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej (Dz. U. 2015, poz. 1255).
- Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz. U. 2015, poz. 1844).

Literatura

- Balcerowski M., *Swoboda wyboru pełnomocnika w ubezpieczeniu ochrony prawnej*, „Copernical Journal of Finance and Accounting” 2013, nr 2.
- Balcerowski M., *Zarządzanie ryzykiem odpowiedzialności cywilnej z wykorzystaniem ubezpieczenia ochrony prawnej*, [w:] Łyskawa K., Majewski P., Walczak D. [red.], *Ubezpieczenia i finanse – nowe perspektywy*, tom V, Instytut Badań Gospodarczych Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Toruniu, Toruń 2015.
- Bożek D., *Ubezpieczenie ochrony prawnej a poziom dostępu do usług prawnych*, [w:] Jędrasik-Jankowska I. [red.], *Zeszyty Ubezpieczeniowe*, Koło Naukowe Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych, Warszawa 2012.
- Brodecki Z., Serwach M., Glicz M. [red.], *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz. Tom I. Komentarz do przepisów prawnych o funkcjonowaniu rynku ubezpieczeń*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Chróścicki A., *Ubezpieczenie ochrony prawnej*, cz. 2., „Gazeta Ubezpieczeniowa” 30.05.2006, http://www.gu.com.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=14006&catid=121 [dostęp: 15.02.2016].

- Janyga B., Dittmajer M., *Ubezpieczenie ochrony prawnej jako szansa zwiększenia dostępu obywateli do pomocy prawnej*, „Radca Prawny” 2005, nr 3.
- Kacprzyk T., *Wybrane aspekty ubezpieczenia ochrony prawnej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2013, nr 1.
- Kęszycka B., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 1999.
- Krajewski M., *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej według Kodeksu cywilnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
- Orlicki M., *Ołączeniu w jednej umowie różnych rodzajów ubezpieczeń*, „Prawo Asekuracyjne” 2010, nr 2.
- Orlicki M., *Ubezpieczenia obowiązkowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
- Szmak Sz., *Wybór prawnika w ubezpieczeniu ochrony prawnej – regulacje wybranych państw europejskich oraz orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości*, „Prawo Asekuracyjne” 2012, nr 2.
- Szmak Sz., *Ubezpieczenia ochrony prawnej w systemie niemieckim – wybrane problemy*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 2.
- Szywalski R., *Polisa LEGO*, „Miesięcznik Ubezpieczeniowy” 2011, nr 12.
- Vassel J., Mierzejewski P., *Ubezpieczenie ochrony prawnej w Europie i w Polsce*, „Prawo Asekuracyjne” 2005, nr 1.

Legal expenses insurance and its relations with other commercial insurance – selected issues

The goal of the article is to present relations between legal expenses insurance and other types of insurance. An author pays attention to changes made by new act: Insurance and Reinsurance Activity Act, especially for regulations concerning to conjunction of legal expenses insurance with other insurance groups. An author discusses legal guarantees of independency of legal expenses insurance, which have their roots in 87/344/EWG Directive, as well as Insurance and Reinsurance Activity Act. Moreover, the subject of analysis is also the relation between legal expenses insurance and third party liability insurance (voluntary, as well as obligatory), especially scope of costs covered in obligatory third party liability insurance. What is more, an article shows package model of selling legal expenses insurance and legal consequences connected with its use.

Keywords: legal expenses insurance, third party liability insurance, insurance package, hybrid insurance.

DIANA RENATA BOŹEK – doktorantka, Katedra Prawa Ubezpieczeń Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, członek Zespołu Ubezpieczeń Ochrony Prawnej Polskiej Izby Ubezpieczeń, underwriter

